

7176

1714-02

КОНСТАНТИН ИВАНОВ
НАРСИИ

1176

КОНСТАНТИН ИВАНОВ

НАРСПИ

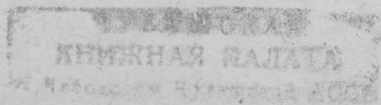
ПОЭМА

Анатолий Бик кусарен

КНИГАМ ЛУКШО МАРИЙ ИЗДАТЕЛЬСТВО

ЙОШКАР-ОЛА

1958 ИЙ

СОДЕРЖАНИИ

Сильби селаште	6
Мотор ўдыр	13
Семык деч ончычсо кас	20
Сўан	30
Мужанче дене	35
Шылын куржмаш	40
Қок сўан	46
Хужалгаште	52
Семык деч вара	58
Нарспин осал пашаже	63
Адакат Сильби селаште	73
Чодра лонгаште	76
Ача ден ава	81
Ныл колымаш	94

Константин Васильевич Иванов

НАРСПИ (поэма)

На марийском языке

Редактор *И. Осмин*. Обложка, фронтиспись и титул художника *Л. Аказеева*. Рисунки художника *П. Сизова*.

Худ. редактор *А. Афиногенов*. Тех. редактор *Д. Курочкин*. Корректор *О. Горбунова*.

Сдано в набор 19 мая 1958 г. Подписано к печати 4 августа 1958 г.

Формат 70x92. 1/32 Печ. л. 3,0. Услов. печ. л. 3,51.

Учетно-издат. л. 4,8 Тираж 2000 экз. Заказ № 81. Э-01704.

Цена 2 руб. 45 коп.

Марийское книжное издательство. г. Йошкар-Ола.
Советская, 110.

Типография Министерства культуры Марийской АССР.
Йошкар-Ола, Советская, 104.

«НАРСПИ» ПОЭМА ДЕН ТУДЫН АВТОРЖО НЕРГЕН

Чуваший литературын классикше да основоположникше Константин Васильевич Иванов 1890 ий 2 июньшто Уфимский губерний (кызытсе Башкирский АССР), Белебеевский уездyse Слагбаш ялысе кресаньык ешеш шочын. Ялысе школым тунем пытарымекше, 1903 ийыште тудо Симбирск (кызытсе Ульяновск) олесе Чуваший школыш тунемаш пурен. 1907 ийыште тунемше-влакын забастовкыштышт участвоватлымылан К. В. Ивановым школ гыч поктен луктыныт.

Тиде вара Константин Васильевич «волчий билет» да «политический неблагонадежный» лум дене шке шочмо ялышкыже пӧртылеш. Ачаже-аваже эргыштым учительлан але поплан туныктынешт улмаш. Сандене нуно «тунем шудымо» эргыштым йӱштын вашлийыныт. 16 ияш самырык студентлан зажиточный ача-аваже деч шуко нелылыкым чыташ логалын.

Тиде жапыште чувашский школ-влакын инспекторшты И. Я. Яковлев шкенжын уста ученикшым, религиозный книга-влакым чуваш йылмыш кусараш, уэш Симбирскыш толаш ўжеш. Тиде паша кумылжым шупшын огыл гынат, ала кусаркалыме кокла гыч оригинальный произведений-влакымат возаш лиеш манын, Константин Васильевич Симбирскыш кая.

Константин Васильевичлан шке гыч сераш да печатлаш йӧршынак чарыме улмаш гынат, тудо 1908 ийыште «Нарспи» луман пеш чапле поэмym да икмыняр лирический почеламут-влакым возен. «Нарспи» поэмyжым К. В. Иванов «Сказки и предания чувашей» сборникеш фольклор амал дене печатлен луктын.

К. В. Ивановын творчествоштыже М. Ю. Лермонтовын, А. В. Кольцовын, Н. А. Некрасовын, поснак А. М. Горькийын влиянийыштым кугун шижаш лиеш. Тудо Лермонтовын, Кольцовын да Гейнен икмыняр почеламутыштым чуваш йылмыш кусарен. Руш классический

да мировой литературы эн сай образецше-влакым тунемын, классик-влак семын возаш тыршен.

Пытаргыш ийлаште тӱрлӧ вере кусныл коштын, пеш неле условийыште илымыжлан кӧра, поэтын тазалыкше пужлен, туберкулез дене черланен, Чуваш калыкын йӧратыме поэтше Константин Васильевич Иванов 25 ий-ым гына темен шуктымекше 1915 ийыште колен.

К. В. Иванов 1905 ийысе буржуазный революций деч вара, шем реакций жапыште, возаш тӱнгалын. Тиде жапыште буржуазный писатель-влак литературышто илышлан ушаныдымашым, идеалистический философийым, мистицизм да индивидуализм проповедоватлат. Но Иванов шкенжын поэмыштыже илышын чынжым пенгыдемден, айдемылан кугун ушанен воза. Тудо, Горький семынак, «Мландыште айдеме деч талым молым от му», манын айдемылан моктымо мурым мура...

К. В. Ивановлан царизмын неле условийыштыже шочмо йылме дене возаш логалын. Тиддеч ончыч чуваш йылме дене религиозно-миссионерский характеран возгалымаш гына лийыныт гын, К. В. Иванов калыкын творчествожым келгын тунемеш да тудым шкенжын возымаштыжат кумдан кучылтеш. Санденак тудын «Нарспи» поэмыже пӱтынек гаяк фольклор характеран. Лудшо-влак Ивановын возымыжым наизусть паленыт да икте-весештлан каласкаленыт. Поэмыште улшо муровлак калык мурыш савырненыт. К. В. Иванов — келге лирик. Поэмыште герой-влакын переживанийышт дене пырля авторын лирический отступленийже-влакымат верештына. Нуно посна эпизод-влакым иктешлат да поэмын идейжым келгынрак почын пуаш полшат. Теве, кугече пайремым сӱретлыме, автор шке калыкшым пашашке уҗын, тыге воза:

«Эй, чуваш, кыне, тарване,
Пашалан жап, нур вуча!
Курык ужарген умбалне,
Шошо вӱд йырваш пуча».

Поэмыште пейзаж герой-влакын переживанийыштым утларак келгемдаш полша. Тидым ме «Шылын куржмаш» ден «Чодраште» главалаште поснак раш уҗына. Поэмын тӱн геройжо-влак Нарспи ден Сетнер курым мучко кӱэмалт толшо илыш-йӱла ваштареш шогат. Самырык айдеме шке чын пиалжым ваш-ваш йӧратен ушнымаште гына муын кертеш. Простой чуваш удра-

маш, Нарспи, социальный несправедливость ваштареш
шоген, шонго ачажлан тыге ойла:

«Неле пеш илаш, тый пале,
Чонлан келшыдыме ден.
Пого ок пу чын пиалым,—
Лийже шўмбелет пелен!»

Айдемым виеш вольккла ужалымаш, домостроевский
быт герой-влакын активный действийштлан кōра шол-
дырген толеш. Нуно протестоватлыме гына огыл, туна-
мак тудым каргат, шкеныштын выводиштым ыштат:

«Сай ойчен, саклен йўд-кече
Удырдажым куштенда.
А вара оксалан верчын
Окымеш ужаленда».

Тыге Нарспи ачаж ден аважым вурса.

Пеш осал кугыжан реакций жапыште айдемын вий-
жылан ўшанен, калыкын чын эргыже гына тыге мурен
кертын. К. В. Ивановын творческий да пўтынъ илыш
корныжо шемер калыкклан уло чон дене служитлымаш-
ын образецше лийын шога.

«Нарспи» поэмыв шуко гана рушлаш кусарыме.
Рушла гыч марий йылмыш кусарыме годым, тўнг шо-
тышто, кок варианты шотыш налме: первыак, Б. Ири-
нинын кусарымыжым, варажым П. П. Хузангайын куса-
рымыжым ончалме.

СИЛЬБИ СЕЛАШТЕ

Март мучаште кече ший гай —
Утыр-утыр ырыкта,
Да чуваш селам, Сильбийым,
Шошо вүдшө авалта.

Ончыч күкшака шемеме,
А варажым пасуштат
Ош лум шулыш; порсын семын
Ужаргале лоп вержат.

Йүштө южым шүлалталын,
Теле чакныш пич чодраш.
Шарнен тоштым, шыдешкалын,
Қайыш мўндыркө-торащ.

Лакыла гоч төрштыл-модын,
Шошо вүд йога, мура.
Тиде — теле, шыдын шортын,
Шинчавүдшым йоктара.

Шинчавүдшө иктыш ушныл,
Келге коремлаш вашка.
А селаште тыште-тушто
Модылдат йоча тўшка.

Толын ныжыл шошо кече,
Мландым ылыжта уэш.
Помыжалтын омыж дечын,
Ош тўняже шыргыжеш.

Порсын солыкшым чиялын,
Тўзлана чодра асун.
Кажне кечын чевергалын,
Кугешнен шога пасу.

Угыч пеледалтше мланде
Тутлын-тутлын ўпшалтеш.
Кайык-влакын мурышт ямлын
Пеш торашке йонгалтеш.

Сур турий күза кавашке,
Южым вошт шергылтарен,
Ший-кандалге юж лонгаште
Тиде муралта апрель.

Вольык-влакшым нурыш луктын,
Шем чодра дек намиен,
Шужышо күтүчө, тўткын
Ял векла шога ончен.

Ончалат Сильби ўмбаке:
Мочол сурт — от керт шотлал,
Южо пөртшө вес мучаште
Койылда чылт конторла.

Кажне суртын печылаже
Авырен шога пакчам.
Кодшо ийсе каванлаже
Койыт идым йыр тичак.

Пөрт ўмбал чаткан леведме
Йытыра төр онга ден.
Лышташла ден нугыдемын,
Урем мучко сад шуйнен.

Саварат кугу да чапле,
Крепость пырдыжла коеш.
Капка-влакым тый ончал-я —
Түрлымө да сылне пеш.

Өрдыж вер гыч ончалмаште
Села огыл, чылт ола.
Ятырже Сильби селаште
Чынжымак улан ила.

А села воктен, шыр койын,
Ший энгерже йогалеш,
Вүд ўмбалне, модын-модын,
Кечыйолжо чүчкалеш.

Қандалгалын, вүд ўмбалже
Толкынлам пуна, ронча.
Вүд ўмбақ тайнен уаже,
Шкенжым йөрәтен онча.

Эңырвоштыр дене толын,
Пашмаш шинчылден коча,
Ондалнеже писе колым,
Шукшым нелмыжым вуча.

Колызо деч пырт тораште
Йүштыл модыт рвезе-влак:
Чынжымак шол, ты тўняште
Нунын деч от шыл, калтак...

Толын корныен эгер дек,
Шогыш шып кўвар воктен,
А вара, вончен вес серыш,
Йомо, пич чодраш пурен.

Илыш шот Сильби селаште
Шошым сай нимо дечат.
Икте-весыштым вашталтыл,
Кече-влак шижде эртат.

Кутырмаш йўк, кайык муро
Лым огеш лий, йыр шокта;
Муро сем, йонгалтын тўрлын,
Шўм-кылетым тарвата.

Коштеда урем ден калык
Тышке-тушко эр гычак.
Изуремыш погыналын,
Модылдат пеш йоча-влак.

Йўксö гае койылдалын,
Удыр-влак лўнген эртат.
Ший тенгешт, ваш модылдалын,
Шкешт дек ўжшыла мурат.

Қаче-влак капка воктене
Кушталтат, — нӧлтеш пурак.
«Сильби ял могай сай тевет!»
Манын тыште кутырат.

Тый айдеме дечын молым
Талым от му нигуштат:
Тыйын — вӱд, пасу да олык, —
Чылалан оза улат.

Тӱнялан оза кеч тудо,
Шкеже колыштеш тӱням,
Йӱын, йомдара шке ушшым,
Вуйжым — йӧратен оксам.

Да Кон кече шуылда гын,
Подылде кузе чытет?
Нӧрӧпешак кодылда мо
Шушо мӱй пӱран печкет?

Йӱда коч вел шотшо дене,
Чот йонгалтше мурыжат,
А уке гын, чынже дене,
Ок кӱл ыле пайремжат.

Қас лиймеке, тыште-тушто
Йӱшӧ еҥ-влак муралтат,
Муро йӱк йонга пасушто,
Шергылтеш пич чодраштат.

Утымешке, шер теммешке,
Қас лиймеш чуваш йӱэш.
Шкеже мӧҥгыжӧ кайнеже,
Йол ок кай — шунгалт возеш.

Кийылтеш паярла тудо,
Ойгыжат уке йӧршеш.
Руштмыж ден монден-ыс лӱдмым,
Э, кара вет, шельштеш:

«Тамлын шер теммеш кочнет гын,
Пашам ыште шер теммеш.
Шер теммеш, рушtmеш йӱнет гын,
Пашам ыште пӱжалтмеш.

Жапше годым — ме пашаште,
Жапше толын — йӱына.
А йӱаш уке — пӧртнаште,
Ме пошкудыш каена.

Арака туштат уке гын,
Ӧранжат мланна йӧра.
А вот, ӧранжат уке гын,
Вучо юмо деч вара».

Пайреметше эртыш веле, —
Куралде анга кошка.
Только мокмыр, ой, пеш неле,
Чыташ ок лий — вуй коршта.

Эй, чуваш, кынел-тарване,
Пашалан жап, нур вуча!
Курык ужарген умбалне,
Шошо вӱд йырваш пуча.

Тӱрлӧ плугым да тырматым
Сӱспанетым, оравам,
Писынракын, йыр ончал тый,
Ынже эрте жап арам:

Тый пайрем жап годсо йогым
Йүштө вүд ден шүалтал.
Қоч тый сайын, вийым пого,
Ямде лий пашаш лекташ!

Қычке имным, ит юватыл,
Ынже шуйно нур пашат!..
Пужо юмо вий-куатым,
Пужо чапле шурнымат!

МОТОР УДЫР

Тый ит шоно олыклаште
Ал пеледыш пеледеш, —
Тиде лач Сильби селаште
Пеледал, Нарспи кушкеш.

Кө ок мокто, тудым ужын,
Ок йөрате, вик ончал:
Модыт, кажнын шүмжым туржын,
Шем шырча гай пар шинча.

Ош сангашке, онгым тодын,
Упшө кудыргал возеш.
Ший тенгеже ваш-ваш модыт,
Ошкыл каймыже семеш.

Ончалеш Нарспи, — а рвезын
Шүмжө вер гыч тарвана;
Шыргыжеш гын кумыл темын —
Шула ўйла рвезына.

Көн гын чонжым ок тарвате,
Ок воч тудо кумылеш?
Кө гын тудым ок йөрате
Уло чон ден ўмыреш?

Кече волыш, эркин нушкын,
Шертне-влак шып нералтат.
Нарспинаже шүргым мушкын,
Шиаршашым пижыкта.

Энж вүд гай порсын солык
Ваче гочшо савырна.
Йүксө семын ошкыл толын,
Муралтен, тўшкаш варна.

Шүшпик йүк гай тудын йүкшө
Ший деч йонгыдын йонга.
Пуйто, йүштө памаш вүдшө
Тыгерак ошмаш йога.

Шыргыжал ончал колта гын, —
Тушто илыш, вүр модмаш.
Шүдыр, тудым колышталын,
Шыргыжеш тудлан шып ваш.

Вара мөнгө пөртылалын,
Ўдыр ег возаш вашка.
Омым ужын, чон каналын,
Эр марте мала ласкан.

А эрдене кышт кынелын,
Шинчылден окна воктен,
Порсын шүртым имыш керын,
Түрла тудо пеш тыршен.

Вынерет кодеш түрлалтын, —
Түрлө түсын пеледеш.
Писе кидыште куржталын,
Муш почан вурс пий коштеш.

А шушаже кумыж годым
Кок век шкак коштеш тура.
Олдырчыш, кидшүм ден модын,
Шүртым тудо пүтыра.

Пырыс шүргыжым мушкеш гын,
Вучо тый — толеш уна, —
Лым лийде Нарспи тошкештын,
Сийым ямдыла тунам.

Удыр илыш шотшо дене
Тыгерак ласкан эртен...
Вучыдегеч ик эрдене
Тольыч туларташ шонен.

Мигедер деч кө поянже? —
Молым от му ялыштат.
Ну, кузе тый от ўшане
Рүштшыжла ойла гынат:

«Көн эше тыгае ўдыр
Уло, ойлыза, мылам?
Я пашмакше уке тудын?
Я ший-шерже-влак томам?»

Шүдө менге ты торешне
Огыда му молым те!
Да могай чуваш кертеш гын
Тыгерак ончен-куштен?

Мигедерым палынет гын,
Тудын шуко пого-мал!
Тый, оксам шагал шонет мо?
Ош вынер ала шагал?

Ала туто пырче дене
Темын огыл тич клатем?
Арака да шыл, үй дене
Ток ок иле мо ешем?»

А кычал ял мучко теве,
Молым тый муат мо көм?
Моктана кеч. Чынже дене,
Тудын деч поян уке!

Клатше молын пөрт деч чапле,
Пөрт кугу пеш, йыр шарлен.
Чылт кышкар гай сурт-оралте, —
Чыве ок лек чонештен.

Пого дене тич кудвече,
Мо гына уке, калтак!
Клат пураште шурно пырче
Темын тудын түргочак.

Имне-шамыч оргамак гай,
Иктышт-весышт деч мотор.
Чыве, комбо, вольык-влакше
Улыт сай, коя да ток.

Суртшо эн сай вер-тöваште,
Раш коеш йырваш тўня,
Шонго, чынжымак манмаште,
Такак огыл моктана.

А вашке вет пале лие,
Сурт гыч суртыш мут коштеш:
Удыржым Мигедер йўын,
Уярня пайрем почеш.

Ял тич у «манеш» мут дене,
Ынде чыланат ойлат:
Кугыжлак поян гын венге,
Ну, йўмаш лиеш, товат!

Вашкерак мо Семыкетше?
Кунамрак сўан лиеш?
Вученат темеш шеретше, —
Кече — тылзыла чучеш.

Мигедерын пöрт тич калык, —
Ямдылат, ургат, тўрлат.
Сўанет сай лийже, манын
Ямдылман шол тўрлымат.

А Нарспи, шонен сўаным,
Танже верчын ойгыра,
«Ой, Сетнер!» — шып пелешталын,
Шинчавўдшым йоктара.

Ял мучаш корем воктене
Шўкшö шем пöрт пырт шўла.
Тыште чал аваже дене
Пеш мотор Сетнер ила.

Ниможат уке Сетнерын,
Тале имньыж деч посна.
Поро шүмжө да лүмнерже,
Ныжыл кумылжо гына.

Да эше виян кок кидше —
Шкет кум ег олмеш ышташ.
Шүмжө тич тул-шыде вийже, —
Учым тушманлан шукташ.

Йорло еным шоналтет гын,
Йорло таг мо поянлан?
Ўдыржым пуа шонет мо
Мигедер тыгай енлан?

А Нарспи гын лачак тудым
Йöратен-ыс путырак.
Санденак шол мотор ўдыр
Шинчавўдшым йоктара.

Ший памаш волак воктене
Шертне шып шога нерен.
Қажне кечын эр-эрдене
Тыш Сетнер толеш вашкен.

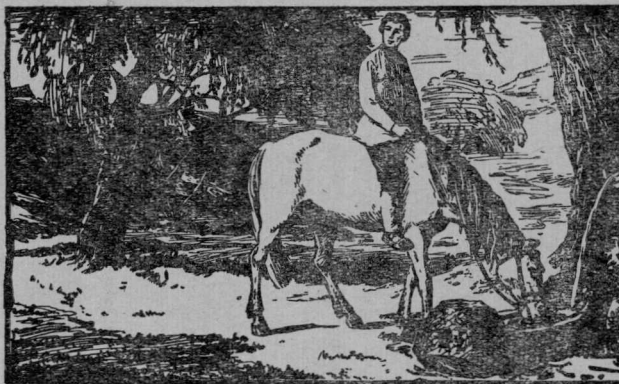
Шкеже имньым йўкталеш да,
Ушанен, Нарспим вуча.
«Ок тол мо танем?» — малдалын,
Шып йолгорнышко онча.

Теве тудо! Қышт тошкалын,
Қок ведражым мурыктен,
Ўжара гай чевергалын,
Қурык вач вола вашкен.

Вичкыж тўрвым модыкталын,
Шыргыжал, Нарспи онча.
А Сетнерже, шўм шулалын,
Модыкта тату шинчам.

Памашла йога шомакше,
Йөрталме ег воктен.
Удыр танжын шем шинчашке
Ваш ончалын, шер ок тем.

СЕМЫК ДЕЧ ОНЧЫЧСО КАС

Волак түр гыч, шыргыкталын,
Йүдшө-кече вүд йога.
Кечыйол дене волгалтын,
Ялт ший семын вел йолга.

Лывырге кап ден тайналын,
Удыр вүдым кошталеш.
Рвезе, имныжым йүкталын,
Удыр велке ончалеш.

Укш лонгаште, южым шелын,
Кайык мурыжым мура.
Рвезе, шүм корштен, пеш нелын,
Тыгеракын кутыра:

«Ой, Нарспи, мый мом ыштем гын,
Тый дечет посна вара?
Шочмо-кушмо ты кундем гыч
Тыйым нангаят тораш.

Очыни, эре ты семын
Илышем лиеш ойган?
Эх, поянже йорло еным
Мыскыла тыге молан?»

«Ой, Сетнер, тый ит өпкеле,
Мыйже мом ыштен кертам?
Мыламат тугакак неле,—
Ужалат ачам-авам!

Ўскырт улыт, ом му шотым.
Ну, кузе гын каласаш:
«Моло деч тый уда отыл»,
Манылден үшандараш?

Ой, Сетнер, аяр осал деч
Сакле мыйым курымлан!
Ой, кул шотыш ит кудалте
Хужалгашке поянлан!

Ой, вет чон йўла кузерак,
Таче кас велеш сўан..
Кеч ондал, шўмем луштаре,
Мондыктаре ик жаплан!

Тыйым веле йөрательым,
Тыйым веле шоненам..
Кугу ойгыш мый логальым,
Ынде мом гын ужалам?

«Уло мыйын кок кидемже,
Шонго, поро аваем.
Вургыж шўлышō шўмемже,
Оргамак — мотор имнем!

Но мылам нимо деч шерге
Тый улат, шўмбел танем!
Шыде дене йўла кōргō,—
Учим тушманлан шуктем!

Йōратымаш пуэн куатым
Тушманнажым кошарташ...
Тидын дене мом муатше?
Вет осалже йырым-ваш!

Шўмбелемже, тый пелеште,
Мыланна ала куржаш?
Мланде тўрышкат кўлеш гын,
Нангая имнемже, раш!»

«Кумылем, тышечын кае!
Ала-кō толеш, шижат...
Куржаш вий ок сите гае,
Қодмемат ок шу, товат»...

«Ну, тугеж, Нарспи, чеверын,
Очыни, мылам мучаш!»
Чымыш имньыже Сетнерын,
Лач йол йўк шокта тораш.

А Нарспиже ончен кодо,
Вер гыч тарванен кертде,
Ятыр пагыт кумыл тодылт,
Шогыш тудо вўд воктен.

«Кай, чеверын! Только тыйжым
Ой, кузе монден кертам?
Йөрәталдыме ең дене
Ой, кузе илаш мылам?»

«Мо пеш ойгыретше, үдыр?
Нигузе умылен ом керт!
Ала кузыкөтше чүдө?
Але ок келшал качет?» —

Вүд ведражым сакалталын,
Толшо вате кутыра.
Нарспи мөңгыш ошкылале, —
Шке пүрымашыжлан тура.

Күэштеш мелнам аваже,
Ну, вурса вет, туманла.
Мигедер — Нарспин ачаже,
Тарантасым ачала.

Шонгылан гына пашаже, —
Перкала да шүлештеш,
Пүжвүдан лопка сангажым
Шокшыж дене үштылеш:

«Тарантасым ачалаш кеч
Неле огыл тунарак, —
А вот үдырем кушташ гын,
Нелырак шол утларак.

Кушкын шуылден гын үдыр, —
Вашкерак пуыман марлан.
А марлан пуаш гын тудым, —
Пуыман поян еглан.

Юмылан тау, вот Семык!
Сўанлан келша пешак.
Теве кас лишемме семын
Тўнгалаш моткоч келша.

Шукертсек арамак огыл
Кажнын чыгылтеш логар.
Пўрө шонештеш, чот шолын,
Арака ведра шога.

Когартат, пелтат, кўэштыт, —
Кочкиш пуш йырваш шарла.
Родо-тукым-влакын ешышт
Уян тўрвыштым нулат.

Шўвырзет омсадўр кўдынъ
Шке ўзгаржым ачала.
Пеш вучат шол каче-ўдыр:
«Мом тынар шуят ала?»

«Эх, могай лиеш сўанже!
Иктынат ушеш ок воч:
Ик шўм-чон кузе чытаже —
Ойганден йўла моткоч.

Вуйжым сакалталын ўлык,
Энертен конга воктек,
Шогылтеш Нарспи пеш
шўлык, —
Шўмым ойго кўрыштеш!

«Ужалат чылт вольык семын,
Йот ег кидыш, мом ыштем?..

Тиде шучко пўрымашемым
Уло шыде ден каргем.

Ой, ачий, тый ачаемже,
Юмо гай лий, чаманал.
Аваем тый, аваемже,
Шочмо сурт гыч ит поктал.

Ой, уке шол! Огыт колышт
Ачийжат да авийжат:
Поян венгын олныж шойыч
Ок кой мыйын ойгемжат...»

Шонто шўм пуанг тоштемьн,
Тово муш гай кавыска.
А Нарспин шўм — шыште семьн
Нечке, пушкыдо, ласка.

«Эх, лияш ыле кеч кайык,
Чонешташ туш, куш шонет;
Шулдырет нумал нангайже, —
Кодшо шучко сўанет...»

Кече шем чодра шенгаке
Волыш, шинче каналташ.
Вольык пўртылеш селашке,
Пылла койын йырым-ваш.

Удыр-влак ушкалым поктыл,
Шке оралтышкышт пуртат.
Қаче-влакше, йырышт пўрдын
Тўрлў мыскарам ыштат.

Теве ик ола ушкалже
Ломыжеш да ломыжеш.

Сосна сигырме йўк талын
Пылыш чарым кушкедеш.

Күтү эртыме шенгачын
Күш нолталте сур пурак.
Пий опталтыме умбачын
Шергылт тольо. Шып адак.

Пүрө көрагам нумалын,
Чал кува пыкше эрта.
Подылаш сай,— тиде пале,
Неле нумалаш, калтак!

Мигедер вуча унажым,—
Мом тынаре вучыктат!
Ватыже, пүрыжым йўкталын,
Ял мучкак сийлен эрта.

Мочол шуко родо тукум,
Кажным подылта, шуна.
Пүрө шонешталын шуын,
Вуйым савыра, уна.

— Мийыза мемнан дек таче,
Ял мучашке унала.
Удырна дек толеш каче,
Пуэна Нарспим марлан.

«Ужмыланда тау лийже!
Кумылдажым шуктена.
Ну, кузе лиеш мийдеже?
Вучыза вел, миена!»

Ял мучкак ава эртале.
Мланде ваке йўд шарла.

Шонгет ұдыржым тўнгале
Сўанлан ямдылкалаш.

Мигедер дек таче кажне
Каена ме, родо-влак!
Пўрõ дене аракаже
Очыни, вучат пешак.

Ужын поро посанаже,
Пуа ұдыржым марлан,
Ятыр пагыт ты сўанжым
Тый монден от керт, докан!

Ме, кугезынам ряд дене
Шарналталын чоклена.
Поро кинде-шинчал дене
Йўла шотым шуктена:

Вес тўняште ынышт шужо
Колышо кугезе-влак.
Мыланнаже юмо пужо
Киндым, вольыкым тичак...

А Нарспилан йодына ме
Кужу ўмырым пуаш.
Сай, улан-ток илыш дене
Ойгым уждегеч илаш!»

Пагален йўла шотетым,
Колшо-влакым шарнымек,
Костенечым налын лектын,
Кайышт ўдырын сурт дек.

Шонешталтын шолшо пүрым
Оза-шамыч подылтат.
Сугуным пуалыт түрлым,
Удыр еным туныктат:

«Мариетым колышт сайын,
Юмо полшыжо тылат!
Илыза те ик чон гае,
Умыр мучко коктынат.

Тудын дене ит каргаше,
Жапле суртым, лий йочан.
Мо осал да күлтымаш дек,
Юмо сакле, ит лий чак!..»

А Нарспи шортеш шкет шолып
«Я куржаш!.. Но куш вара?..»
Тудо, шүвыр йүкым колышт,
Колышаш гай ойгыра.

Ял мала, нимом ок пале,
Йөршын колышо егла.
Тылзе лектын, күш күзалын,
Тымык омым арала.

Пөртылмеке ег кокла гыч,
Удыр-каче-влак малат.
Пеш малат сүан ег-шамыч,
Пеш малат оза-влакат.

Йүдшө изишак юалгыш.
Лач шкет пий гына коклан,
Шүйжым тылзе дек шуялын,
Опталта ала-молан.

Волгалтшашым шижтаралын,
Агытан мура адак.
Шем чодра шенгек волалын,
Шыле тылзе. Йыр шыпак.

Йүдшө тымык, омо неле,
Кө вара малаш ок воч?
Пеш малат. Лач ик чон веле
Йүдвоштақ коржеш моткоч.

СУАН

Кече нөлтө йошкаргалын.
Ял үмбаке тый ончал:
Шикш күза күш кудыргалын,—
Кажнын олтымо монча.

Калыкнан тыгай йўлаже:
Семык кечын кажне еш
Семык шудо ден лавражым
Тиде эр мончаш мушкеш.

Шонго-шамыч ден келшаш гын,
Ты лавра дене пырля,
Енгын чонжо күлдымаш деч,—
Язык дечын ойырла.

Пайремла чиен-шогалын,
Күшкыла вашкат чылан,
Кушто пүрө шонешталын,
Эр годсек йога вүдла.

Муро, кушто, койышлане!
Эх, могай яжо сүан!
Лийын огыл-ыс тыгане,
Пел ял руштын, ончо-ян!

Мигедерын чапле суртшым
Калык мүндырчак ужеш.
Кө омсаш лишемын утыр,
Кө капка ден тошкыштеш.

Улылдат поян уна-влак,
Йорло пошкудо-влакат.
Тушто рвезе-влак куржталыт,
Шонго-влакымат ужат.

Ну, лүшка, рүжга сүанже,
Шүвыр сем ден чүчкалат.
Кеч кушташ ок шоно кажне,
Куштыде ок керт иктат!

Кө ок кушто,— койышланыл,
Тудо совыжым кыра.
Шүвырет жаплан вел чарныш,
Муро йонгалтеш тораш:

— Мо шып лийын улыда те?
Эй, муретым чот тўнал!
Шүшпыкла муралтыза те, —
Ме чывиге огынал!

Шүвырзет каналтыш веле,—
Түңалеш шокташ уэш.
Чот тошкал кушталмет дене
Пөрт күвар чытырналтеш.

Икте-весыж дечын шерге
Төрыштет уна ең-влак.
Йүйт-кочкыт, огыт терге,
Вучыде лектеш шомак:

«Лийышт үдыр дене каче
Умыр мучко пиалан!
Лийже погышт, лийышт паче,
Шуко үдыран, эрган!

Ок күл йөршын вожылалме,
Йот ең огыдал, тегак.
Рвезе мужырын пиал верч
Подылалза, родо-влак!»

Теве лекте калык күдынъ
Сурт оза кушташ шкежак.
Удыржын сүанже тудым
Рвезыш савырен, кернак!

Ну, куштат шол рвезе-шамыч!
Лывырга күварже трук.
Шергылтеш йол йүк кокла гыч
Удыр-влакын муро йүк.

Шовыч дене пөлен налме
Ик пусагыште шкетак
Удыр ең шинча шоналын,
Шүмжө — ойго ден тичак.

Шовыч вошт ончалын ўншын,
Шып шинча. Ой, неле пеш!
Тудын шолып шортмо йўкшым
Ўдыр муру леведеш...

Нарспилан йонга вес муру:
Ўдыр-влакын мурыштак,
Тудын рвезе шўмжым кўрын,
Тоймо мурыла шокта:

«Шўм тагетымат кодалын,
Тыланет каяш возеш.
Чал пондашан Тахтаманын
Ватыж лияш логалеш.

От йўрате гын; арверже
Тыланет кўлеш молан?
Тый дечет посна Сетнерже
Кузерак вара ила?»

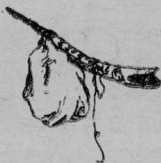
Сўанет виянге угыч,—
Чытырнен шога янда...
Унала каяш жап шуын
Родо-тукым-влак еда.

Тарантас кычкалтын, ямде,
Шинчылден Нарспи тушак.
Ўдыр-влакын мурышт ямлын
Шергылтеш пеш торащак...

Кече шинче курык шойык,
Қас лишеме, рўмбалга.
Но ок чарне муру, койыш, —
Сўанет тугак рўжга.

Сўанет эрта, йоча-влак
Тудын йыр лўшкат пешак.
Руштымден чот, чал кочайже,
Пөрт воктен кия шкетак.

Қоло ийым кудалташ гын,
Моло ден пырля тудат,
Легылда ыле кушташ да,
Лач кынел ок керт, товат.

МУЖАНЧЕ ДЕНЕ

Тырын-түрын койшо пөртшө,
Ик изи окна гына.
Шонго илалта шкет йөршын,
Ок уж кечым нигунам.

Куптырген пытен чурийже.
Шкеж йыдалым керыштеш,
Эркын тарванылыт нийже,
Да чал вуйжо рүзалтеш.

Комдык почмо виш омсашке
Пурыш кечыйол төрштен,
Возылден ний шүк лонгашке,
Шарлыш, күварвак шуйнен.

Тудын гай полмезе дечын
Тый от утло нигуштат.
Эркин толын, шыпак кече
Чал пондашым ниялта.

Колышт, раш шокта тораште,
Кузерак сӱан лӱшка.
Пӱгыр шонгын ӱп коклаште
Кечыйол модеш, чӱчка.

Шинчылтеш шып вудыматыл,
Мужанчет ок шиж тегак:
Пӱрт лондем воктен юватыл,
Ала-кӱ шога шыпак.

Умырлан тыш первый огом
Шонго ӱдрамаш толеш.
Очыни, пеш неле ойго
Кугыза дек кондыштеш.

Тулык ватын илыш шотым
Йӱсӱ каласен пуаш.
Шочмо эргын вӱржым локтыл,
Пижын шакше кӱлдымаш.

Тодыштеш Сетнерым орлык,
Шӱмжым мо ала нулта...
Ушанен, мужанг дек толын,
Утара ала, калтак!

Шинчын шонго ег воктене,
Вургыж шолын, шӱм йӱлал,
Эргыж шотышто ряд дене
Шарналтен ава ойла.

Ятыр келшыдегеч тўвыт,
Торешланыш. А вара
Қок пар меж чулка ден тувыр
Шонгын шўмжым савырат.

«Акше кеч пашам ок шого,
Мом ыштет, йōра», — малден,
Қидыш налылден тулвондым,
Омсам шындыш тўкылен.

Тумышан ужгажым чийыш,
Нале упшыжым йыштак,
Ўстембаке пыштыш шийым,
«Рын» шогал шондаш ўмбақ.

Муш пондашыжым рўзалын,
Шучкын савырен шинчам,
Соқыр чывыла ончале
Ўстембалсе ший оксам.

Шонго ўдрамаш дек лийын,
Пўгырнен, тура ончен,
Ўрканенрак, пуйто вийыт,
Тыгерақ тудлан ойлен:

«Рожын сангам тый от кушто,
Сусыр шўм-кыл огеш мод.
Юмо мом пўрен гын, тудым,—
Садиктак ужде от код.

Шокшо вўрым, шонымашым
Юмо Сетнерлан пуэн.
Ўмыр лугыч колымашым,
Пеле илышым пўрен.

Йүштө пагыт лишеммешке, —
Вүржө тудын кылмалеш.
Ең-влак толыт тудын деке, —
Шүмжө йөршын пуанеш.

Угыч шокшо пагыт толын,
Вүржө тудын шырана.
Да аяр тул ден чот шолын,
Ломыж лийын шалана».

Шып лий шонго. Кышт
ниялтыш

Чал пондашыжым вара.
Да ужгам кудаш кудалтыш,
Сокрыла онча тура.

Мужанчет уэш тўнгале.
Тўрлымат ава шона.
Йөршын руштшыла тайналын,
Шортын колтыш, коляна.

«Көм тый титаклетше, ончо:
Ни мор-мужо, керемет,
Ни ең локтылмо ок кончо,
Титаклаш нигөм, палет?»

Юмын пүрмө деч от утло, —
Рвезе арамак шүеш.
Шорт, ит шорт — садикте уто,
От кай юмо ваштареш!»

Орын пеш, шонгет кошартыш,
Чыным каласен ала?
Пенгыжалтын, кокыралтыш,
Пиже шке йыдалжылан.

Ава шүмыш ойгым налын,
Мөнгыш нелын ошкылеш.
Шонго, нийжым погышталын,
Керыштеш йыдалжым пеш.

Шотшо дене шинчыш пегыж,
Вуйжым руалтен куча:
«Шукулан мужедаш перныш,
А вот таче, кө шинча?..

Ончыч мо? Түленыт ең-влак.
Шотшылан мужедынам.
Кереметлан йылме дене
Шуко мые полшенам.

Шкат чылт öрым йөршын таче,
Шкат ом шарне, мо лийнам?
Шойыштмат шуо моткочак,
А, пожале, паленам.

ШЫЛЫН КУРЖМАШ

Кече волыш йошкаргалын,
Йүд Сильбим пүрда ласкан.
Шалана сүан гыч калык,—
Қажне мөңгыжө вашка.

Тылзе ончалеш шапалгын,
Пуйто, руштын-ыс тудат.
Ўдыр дене каче-влак гын,
Модмо верыш погынат.

Орѣнгат уремыш лектын,
Ўдыр-каче-влак лонгаш,
Вате лийме дечын ончыч
Вет ўдыр жапым ужаташ.

Таче вот... Сетнерже тудым,
Ойго дене семален,
Шогылтеш шып тудын күдывь
Ончалеш, пеш чаманен.

Қоктын, «вышт-вышт» кутыралын,
Ошкылалыч, кид кучал.
Йүд пычкемыш вүдылале,
Йомыч нуно, ит кычал...

Чолгыжалше шүдыр-влакым
Шойышта шем пыл ора.
Пич чодрам, төр верым, лакым
Умыл дене авыра.

Йүр тўнгале. Пич чодраже
Чытырналте чонанла.
Күдырчө рашкалтыш талын,
Урмыж колтыш пирыла.

А волгенче шем каваште
Шуйналтеш тул кишкыла.
Теве пич чодра лонгаште
Кө гын кудалеш ала?

Имне чымалтеш шөнчалын,
Утыр талышна гына.
Қоктын ик имнеш шинчалын,
Чонгештат пикшла, уна.

Кеч чодраже пырдыж гане.
Шке укшержым коранден,
«Қорныда сай лийже! манын,
Колтыш, пуйто ужатен.

Қурык шойыч кече лектын,
Теве-теве ончалеш.
Чылт пашашке толмо семын,
Қалык погына уэш.

Погыман ыле үстелым,
Сурт оза уке иктат...
Рвезе калыкклан, кынелын,
Кушталташ ыле, товат.

Шүвыр йүк ок йонго йөршын,
Ок йонгалт ялт мур йүкат.
Қукшо таче ате-шөржө,
Пүрө дене ок темалт.

Мигедер шыдештын, шолын,
Туманла, чот чытырна.
Уш кайшаш гай лийын шонго,
Шке куважым когарта;

«О, могане намыс толын!
Мыскылен мемнам нолнер!
Таче йүдым, ял гыч шолышт,
Нангаен Нарспим Сетнер»...

Имне йол йүк пич чодраште,—
Шенгыт пеш чоDRAM кум ег.
Шылше-влакын йолкышаштым
Пеш мунешт, ончат шымлен.

Икте волыш мланде ваке,
Қычалеш,— уке нимат!
Теве кече күзымеке,
Палдырна докан кышашт.

Колыштыт, кычалыт, шенгыт,
Ок кой йырваш нимыняр.
Мландыш порволшаш гай лийныт,
Шыдышт лектын-ыс тунар!

Ой, пич-пич кугу чодраже,
Шүмланат шуй вел чучеш.
А шылаш пеш сай верлаже,—
Тыште кө кычал муэш?

Имне йол йүк пич чодраште,—
Шенгыт пеш чодрам кум ег.
Шылше-влакын йолкышаштым
Пеш мунешт, ончат шымлен.

Лач кугу шкет тумо күдынь
Чот мала Сетнер, ноен.
Тудын күдынь мотор ўдыр
Шинчалеш шып, шүм шулен.

Нералта тудат. Мо тиде?
Омо ўдырлан конча:
Шке ачаже, шем пий лийын,
Нунымак коштеш кычал.

Опталта ачаж йүк дене:
«Кушто куржшо ўдырем?
Ну, ужат, кучем гын тебе,
Пурышт-күрышт пытарем...

Лишемеш Нарспи дек пийже...
Помыжалте: чынжымак,
Кум имнешке тыш, лап лийын,
Лупшым вел рүзат, вашкат.

«Ой, Сетнер! Кынел вашке тый!
Куржына тывеч! Кучат!
Пытена ме! Омо кертын!
Йомына, Сетнер! Мучаш!»

Шүвыр огыл ты эрдене
Сылне семым йыр шарен:
А оръенгым кондышт тебе,
Пидын чот Сетнер воктен.

Толын шу гына,— аваже
Удыр ұпыш кержалтеш.
Пылыш тўн гыч Мигедерже
Ну, Сетнерым шелыштеш!

«Ой, авай, тый шўм тулемым
Укелан пудыратет.
Қырыме ден кумылемым
Утыр веле йўкшыктет!»

«Мигедер, ит ыштыл утым,
Лўмнеретым ит лук, ну!
Кеч-мыняре кыре тудым,—
Ломыж угыч ок лий пу!»

Мигедер руалтыш лупшым,—
Йўршын орышо пийла,
Поньыжеш Сетнерын тупшым,—
Ынде мо лиеш ала?

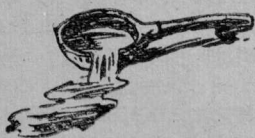
Адакат оралте темын
Қалык дене. Йўк-йўан.
Кў тыге вўта воктене
Почангеш гын, ончо-ян?

Көн ава шортеш гын, шого,
Көм карга тынар, ала?..
Тиде тыйын эргыч, шонго,
Колышашла пырт шўла.

А Нарспим гын мушкыч угыч,
Угыч ямдылышт чиктен.
Шоныметше лие лугыч,—
Ох, вет тый шыч керт утлен...

Ну, куштат! Пурак йыр ийын,
Нөлталтеш күш йол йымач.
Ўдыр дене гын мо лийын,—
Вене ынже пале лач!

Тиде жапым пеш вучен кө,—
Қоч да йў тый, подыл-ян!..
А сўан пужлаш пөчен гын, —
Намыс, намыс!.. Вот сўан!

КОҚ СУАН

Кече волыш, юж юалгыш,
Шүлашат чучеш ласкан.
Пуйто тале йүр лийшашым
Шижын, пич чодра лүшка.

Ял мучаш капка воктеке
Лектын калык, пеш онча.
Сүанет толшашлык төкө —
Шангысек моткоч вучат.

Эр түтрала оваралын,
Сур пурак нөлтеш кумдан.
Пич чодра гыч чот кудалын,
Лекте вене — Тахтаман.

Сар тупка пондашше гүж-гүж,
Шонго каче, но таза.
Нер лопка, шинчаже вүрж гай.
Ой, пеш шыде кугыза!

Ший тенган уш сылне, саре,
Да шем плисовый мыжер,
У йыдал да ыштыр пор гай,—
Але улдалеш тептер.

Каче сүанет ял гочын
Чот чүчкен-мурен толеш.
А тулар, капкажым почын,
Лектын, венгым вашлиеш.

Тарантас ден үдыр лектын,
Таң коклаштыже шога.
Ой, марлан пуатак өкым,
Шинчавүд эре йога.

Неле ойго, шүмжым туржын,
Йүлшө тул гай когарта.
Шонго марийлыкшым ужын,
Тыгеракын шоналта:

«Ой, ачамже ден авамже,
Мом тыге ыштылыда?
Уло шкет ик үдырдажым
Шонгын кидыш пуэда.

Мый тыгае шонгыланже
Вате ом лий курымеш!
Кеч колаш ыле мыламже,—
Тыгайлан марлан каймеш!»

Калыкым чоян ончалын,
Вене коштын савырна.
А сўан вуй, лўмын талын,
Логыматыл мутлана.

Энерла йога сыраже,
Кажнын вуйым агырта.
Тахтаманын алашаже
Йолжым веле тарвалта.

Качын йырже шым имнешке,
Имне вуйым шупшкедат.
Тыгеракын кас лиймешке
Йўк-йўан шарла, йонгалт.

Кеч кас лийын, а вот калык
Утыр веле погына.
У капкан онгаже валне
Лупш модеш, шўшка гына.

А тулар, моткоч сай койын,
Пагален унам шуна.
Кутыра эн ныжыл ойым,
Йў да коч мыняр шыга!

Кум сутка жап кочкич-йўыч
Хужалга гыч толшо-влак.
А эрла эрдене лийыч
Мўнгў пўртылаш чылан.

Маныт: сай уна лийнаже!
Ситыш! Мўнгў каяш жап!
Мўнгыштат вучат мемнажым
Арака да пуражат.

«Кеч чыталтыза кас марте,
Куш вашкаш тыге эрден?
Сайжак огыл вет, шоналте,
Родо-влак дек пурыде?..»

«Чынжым, куш каетше лугыч?
Родо-влак дек пурышаш!»
Ял мучкак тўнгале угыч
Пеш кугу кочмаш-йўмаш.

А поян венет ок чарне,—
Қайынеже мўнгыш пеш.
Сильби калык ты кастане
Венгым ужаташ лектеш.

Шўгарла тураш шумеке,
Чарналта сўан жаплан.
Шўгарлашке пурымеке,
Шарнышт колышым чылан.

Тошто ең йўла шот дене
Колышо-влакым шарналтат.
Угыч шўгарла гыч лектын,
Сўанетым ужатат.

Вот Сетнер, какши, шапалге,
Толын тыш аваже ден.
Удыр тўсыш ончалнеже
Шке ойган шинчаже ден.

Вот ачаже ден аваже
Нарспи ден чеверласат,
Родо-тукым-влак гыч кажне
Шинчавўдым луктылдат.

Весе дене шылын коштым
Йот гыч ок палал иктат.
Ўдыр ең ойлаш ит тошт ман,
Туныктеныт чыланат.

Сүанетше тарванале,
Сур пурак нөлталт кодеш.
Шке Сетнержым шып ончалын,
Пич каен Нарспи шортеш.

Қорнывожышко қорағын,
Йомо пич чодраш сүан.
Шуко жап чодра йонгалте,
Шарлыш тудын йүк-йүан.

Шаланат чылан, шенгачын
Ошкылеш Сетнер шкетак.
Ойгана шүм-кылже таче
Сусыр шкет орёлынлак:

«Эх, тый пүрымаш, ондалчык!
Илыш неле — кеч колаш...
Тый көн кидыш кудалталыч
Шке танетым орланаш?»

Йомын илыш пиалемже,
Куш чыкем гын ты вуем?
Эх, колаш кеч мыланемже,—
Лугыч лийже ўмырем...»

Келшымашышт лугыч лие,
Пүрмашат тыгай аман:
Нангаен Нарспиым вийыт
Шонго, шучко Тахтаман.

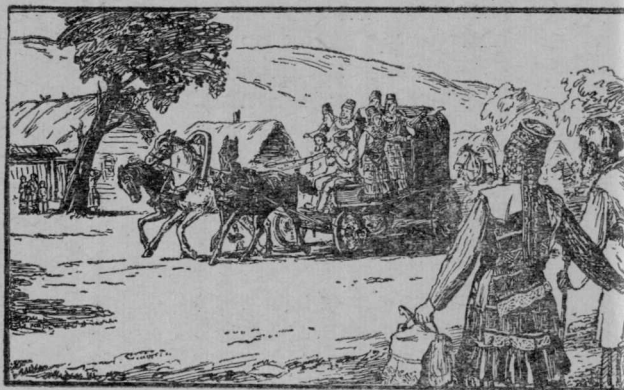
Пич чодрашке куржыч шылын,
Ышт утлал садак тушан.
Йораталше кок шүм-кылым
Күрлын ойырыш тушман.

От му тый кычалын сайжым,
Ох, Сетнерлан йөсө пеш...
Илыш, очыни, тыгае,
Толын тиде пагытеш.

Шуко кутыркалыш калык
Нунын илышышт нерген.
Кушто чынже лач, кычалын
Ыш му садиктак нигө.

Кушто чынже — кө палаже?
Ик тўнгалтыш, вес мучаш:
Шочмо ўдыржын пиалжым
Кошартен осал ача.

ХУЖАЛГАШТЕ

Ок шарнал тыгай сүаным
Ты верлаште ик егат:
Шонго Тахтаман моганьым
Эртара гын чынжымак.

Каче Хужалгашке толын,
Удыр кондымым вуча.
Пүрө шонешталтын шолын,
Оваралын моткочак.

Рвезе-влак ден пөрт тич темын,
Кушталтат, лүнгат гына.
Мочол йўыт, шўвыр семже
Утыр веле талышна.

Удыр суртышто тенгече
Куштышт, мурышт, йўыч чот.

Таче подылта уж каче,—
Таче тудын ден почет.

Таче тыш толшашлык ўдыр.
Каче ден пырля тунам
Петыратыс клатыш тудым,—
Удыр ватыш савырна.

Ўлно, курыкла лонгаште,
Хужалга кия шарлен.
Руштшо уна-влак коклаште
Тахтаман шинча мурен.

Тўрлө кочкиш-йўыш дене
Лывырген ўстел онга.
Шер теммешкак йўмө дене
Вуйжо савырна унан.

Кече кўш нўлталтын шуын,
Мландым чотак когарта.
Венгын вуйжо — неле шугынь
Утыр ўлкө пўгырна.

Пулдырчо йўк олык вечын
Шергылтеш торашке раш.
Лекте вене кудывечыш,
Удыр толмым вашлияш.

Тайныштеш, ош тувырмелже
Лай мардеж ден овара.
Пеш вуча, шолеш вўршерже,
Ончыштеш умбак — тораш.

Имне-влак чымат пеш талын,
Мучко шарлыш йўк-йўан.
Пурыш Хужалгаш кудалын,
Удырнан кугу сўан.

Тарантас тич ўдрамаш-влак
Такия¹ вуян эртак.
А шенгелне ег коклаште
Нылле нар орва эрта.

Нуно шым вере шогалныт:
Нылле имне, шым тўшка...
Қажныж дек сырам кондалыт,
Шыргыж вашлийыт ласкан.

Вашкыде эртат пөрт деке,
Вене порын вашлиеш.
Мўндыр корно гыч толмеке,
Йў да коч — мыняр кўлеш.

«Қас лиймешке пагыт ятыр!
Поро венгым пагален,
Подылал да чот кушталте,
Уло кертмын тавалтен!»

Қажне часын утыр талын
Мўгыра сўан йўмаш...
А Нарспи ден Тахтаманым
Пагыт клатыш петыраш.

Сакалтат омсаш көгөным,
Шыргыжал, шинчам пўял.
А варажым пурышт мөнгө,—
Пижыч адакат йўаш.

Шўлык койын, клат йыр шкетын.
Рвезе ег коштеш, өрмаш...

¹ Такия — ошпу (сўаныш чиен коштмо вуйголча шиаршаш).

Тудым мо конден тыш кертын,—
Ойго... шучко шонымаш...

А йоча тўшка йышт коштыт,
Мом гын нуно аралат?
Вожылдегеч, кузе тоштыт!
Тыште мо күлеш ала?

Шып йырваш. Эплын веле
Ен йўк пылышлан солна.
Тиде клат пырдыж вес велне
Орѐен-ўдыр мутлана...

Шыдын шортын, чытырналтын,
Шинчавўд йөре Нарспи
Кутыра: «Изиш чыталте!»..
Адакат умлаш ок лий.

«Ну, Нарспи, логальыч кидыш,
Сорлыклем уж эрелан!
Ўмырешлан шарне тидым! —
Мане шыдын Тахтаман.—

Сўанет вел кайже лектын —
Кўсым пөртылтем тылат!
Мо лийшашым тый палет гын —
Весемат ыле товат».

Адакат шып; от кол мутым...
Колышт шогышо-влакат
Шаланат да толыт угыч,—
Но ок шокто ик мутат.

Очыни малат? Шаланышт
Колыштшет-влак йырым-ваш —
Первый йўд нерген мом палышт —
Ен коклашке шаркалаш.

А кө тыште кошто шолып,
Кө шып клат воктен шоген,
Тиде шучко мутым колын,
Келгын шүмышкө тоен.

Шем шинчаже шыдын-чинчын,
Йүдымат волгалт йүла.
Оргамакшым кушкыж шинчын,
Чымыш пич чодра векла.

Тумо-влакше тудым ужын,
Пуйто, мутланат шыпак:
«Сетнерна вет, шүмжым туржын,
Кудалеш тыге, калтак!..»

Устембалне, кочкыш валне,
Пуш гына нөлталт шула.
Ужаташ у родо-влакым
Тахтаман онча, сийла.

Йүк-йүан шарла йыр утыр,
Кочкыт, йүыт пеш адак.
Теве венге нале мутым,
Кутыра вот тыгерак:

«Родо-влак, ида өпкеле,
Мо ден кертым — сийленам.
Умыр мучко тыге теве
Илыман пырля мланна»...

Йүын шындыше тулар-влак
Рүжге веле мутланат,
Руштыныт гынат тынаре,
Ойлышашыштым палат:

«Өпкелен ит код тый шкеже,
Сиетлан, оза, тау!
Йөрәтен илал тый шешкым,
Лийже үмырда кужу!»

Имне-влак шогат чымалтын,—
Йолым веле тавалтат.
А уна-влак погыналын,
Лектыт, мурым муралтат:

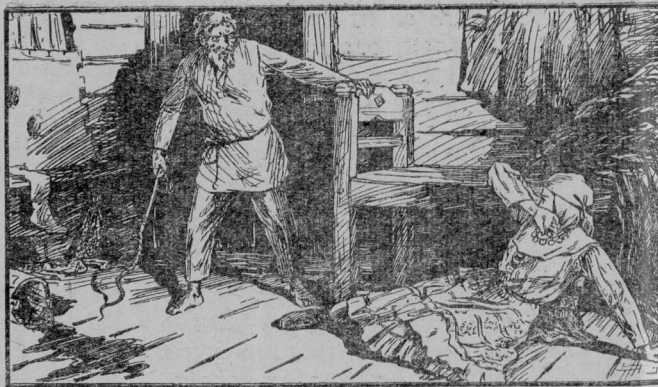
«Мүй пүретым подылмеке,
Мөнгө пörтылаш күлеш...»
Имне-влак кудальыч лектын,
Лач пурак түргалт кодеш.

Сүанет пытен,— ок шого
Эреак тыгай куан.
Кодо, кид лупшал, ик шонго,
Қорно өрдыжкө коран.

Имне-влак чымат, писештын,
Икте-весеыштым поктат.
Ойго ма, куан ден темын
Онгыр йүк шарла, йонгалт...

А Нарспи шога шүм вургыж,
Эртыш — кайыш сүанет.
Лач тораште, пуйто пургыж,
Нөлталтеш лач пуракет.

СЕМЫҚ ДЕЧ ВАРА.

Семык эртыш, мокмыр веле
Утыр чоным когарта.
Моткочак йокрокын, нелын,
Шүлык кече-влак эртат.

Тупынь косиля пасушто
Мландым күнчышт пургедеш.
А Нарспин шүм-чонжым күрышт,
Неле ойго тодыштеш.

Писе сава нөргө шудым
Мландыш сүмырал кода.
Қочо илыш Нарспин вуйжым
Эре үлыкө темда.

Қажне кечын утыр веле
Кече мландым когарта.
Қажне кечын утыр нелын,
Ойго Нарспинам нулта.

Қажне кечынак марийже
Лупшым ишке гыч налеш.
Мутым колыштшо ег лийже,
Манын тудо шоналеш.

Родо-влак кокла гыч икте —
Лач Сентти гына келша.
Вүдвара лач — тудын имне.
Шке — имнешке, томаша.

Куржталеш мундрала пörдын,
Сур пуракым күш нөлтен.
Лач чыган гай лийын, пörтыл,
Мөнгө пуралеш кастен.

Вүдваражым кушкыж толын,
Лишемеш Нарспи декна.
Мом шона йоча, мом колын,
Ушана тудлан гына.

Йот ег кидыште пеш нелын,
Орлана Нарспи шкетак.
Лачак пörжыж лийше веле
Шүмжым луштара пыртак.

Ты ласка йоча деч моло
Кө ден ойгыжым мондет?
Кө ден, уло кумыл шолын,
Чоным почын кутырет?

Йочалан пуалын юмо
Поро чоным ты гана!
Мочол ныжыл тудын кумыл,
Кутыра ласкан гына.

Кеч шинчаже тудын шортшо,
Түрвыж шыргыжал ойла.
Чынжымак, чувашын чонжо
Тудын көргыштö ила.

Йöратен Нарспим пеш тудо,
Уло чон ден пагален.
Шинчылден енгаже күдынь,
Кутыралын, шыматен.

«Ой, енгай тый, мо лийнатше,
Йүд ма кече ойгырет?
Теве шовыч, үшт шинчатым,
Покто ойгым шке дечет!»

Тахтаман монден огеш керт
Первый йүдым нигузе.
Ялыш коштын пörтылеш да
Кыра ватыжым, нүжеш.

А Нарспи чыта, кеч неле,
Вүдым подылын шонет.
Тек осал лийшашым веле
Ынже пале марьет!

Икана уна тыш толын.
Тахтаман ойла: «Қолат,
Қондо-ян, сырам да молым...
Писын, мом юватылат?!»

Пўрым кондыш оръен вате,
Лекте веле унажат,—
А марийже трук вашталтын,
Янлык семын керылтат:

«Ух, тый вожылдымо шакше!
Ойло-ян, сўан кастен
Кузеракын пич чодрашке
Куржында Сетнер ден те?»

Ватыжым кыра, пикта чот,
Орландара моткочак.
«Қолымешкак туныкта» ман,
Ял мучкак ойлат ең-влак.

Шижынат от шу, от пале,
Южгунам тугат лиеш:
Шуко ок кўл ден осалым
Йўд пычкемыш леведеш.

Арален, ача-аваже
Поро шочшыштым куштат.
Вольыкла кучен, варажым
Мыскылалт илаш колтат.

Муыт венгым, вене шот мо?
Пеш поян, илал гына!
Поян ден пиалым от му
Йоратымаш деч посна.

Кеч ватетше йорло еш гыч
Лийже веле — садиктак,—
Йораташ чот тўнгалеш гын,
Пиалан лиеш садак.

Кутырат осал йылманже,—
Кыре тудым, Тахтаман! —
Шортшо веле, тек орланже,
Тудым пий гай почкыман.

Поньыж веле, ит чамане,—
Тыйым ынже воштыл тек!
Вашкерак шонгемже манын,
Кыре чот, вет шке ватет!

Тудын осаллыкше дене
Тыланет пыташ пүрен,—
Кыре тудым, мо верч теве
Тыйым тудо мыскылен!

Кум арня шагал жап огыл,—
Орландарыш мариет.
Утыр вел нелемын шогыш
Чот каргалтше илышет.

Тахтаман ояр кастене
Угыч пиже вескана...
А Нарспи... А ты нергенже
Вес вере каласена.

НАРСПИН ОСАЛ ПАШАЖЕ

Күкшө аркала үмбачын
Шөртнө волгыдо шарла.
Мландым ужартен, умбачын
Шокшо кечыйол түрла.

Угыч илыш ылыжалын.
Сай кенезим вашлиеш.
Кажне тудым саламлалын,
Куаналын шыргыжеш.

Кайык-влакын сылне мурышт
Пич чодрам помыжалтен.
Удыр-влак волат вүд түрыш,
Йүксө гае койылден.

Шүгарласе гай пеш шүлык
Тахтаманын пөрт гына.
Вуйжым сакалталын үлык,
Мом Нарспи тынар шона?

Эрден эрак йўын-кочкын,
Нурыш кайыш Тахтаман,
Шүм-кылланже пешак кочо,—
Ынде мом гын ыштыман?

«Пуышда марлан те вийыт...
Палыза, ачай-авай,—
Илышемже орлык лийын,
Йөршын тудо тамык гай.

Чамандегеч, йот енг кидыш
Колтышда те ужален.
Йүд ма, кече шочмо кудыш
Пөртылнем мый, ойырлен.

Ойго дене лывыжгале
Сылне үдыр чурием.
Мариемын кидше неле,
Пий гай орланен илем.

Ну, молан те шүмбелем деч
Ойырышда виешак?
Ах, молан гын шке вуемым
Шым пытаре тунамак?

Ах, молан шке тушманем ден
Мыланем илаш виеш?
Шкемым шкеже пытарем гын,
Очыни, сайрак лиеш?

Илышем — шўгар ден икте,—
Сайлан огыл шўм коржеш.
Удырдам кошартышда те,
Йот вереш колаш возеш...

Илышем шўгар ден икте —
Уто лийын тўняжат.
Удырдам кошартышда те —
Кушто гын шўмбелемжат?

Арымшудо дечын кочо,
Тўрлө енг мут, мыскылмаш.
Кавыска тендан сай шочшо,—
Илыш деч сай колымаш!

Ойгым тый от сенге шортын,—
Илымеш колаш сайрак.
Удырдам кошартышда те,—
Ок шу илымем тегак!

Илышем шўгар ден икте,—
Сайлан огыл шўм коржеш.
Удырдам кошартышда те,
Йот вереш колаш возеш...

Сетнерем! Пырт пагалет гын,
Тый ала кеч утарет?
Шкендын пенгыде кидет ден
Шем тушманым пытарет?

Ой, уке! Шкемым пуштмешке,
Тушманемым пытарем.
Кыралтмашым туркымешке —
Тахтаманым кошартем.

Но кузе шылташ кышамжым,—
Йүдым шылын мо утлем?
Мом ышташ вара тунамже,—
Вийым пу, кугу юем!

Тек пыта ойган ты үмыр
Шкемын титакем почеш.
Тек полша мылам наргүмыж,—
Лугалтем мый кочкышеш».

Шарналтен эрталше шучкым,
Шинчылтеш Нарспи шонен.
Тиде шоныш вүршер мучко
Ылыжеш осал тул ден.

Кече күзыш модын, ийын,
Кечывал шуэш вашке.
Пүтынъ мландым шөртньын-шийын,
Кечыйол түрла вүчкен.

Пеледеш пүртүс могане!
Кече шокшын когарта.
Лач окна чарша шенгалне
Ойгын шортмо йүк шокта.

Вүдваражым кушкыжалын,
Пуралеш Сантти адак.
Пуйто, тудым пеш вучалыт
Тыште түрлө модыш-влак.

Вүдваражым кушкыж эртыш,
Воштыр ден лупшешт онча.
Чумалеш енгажым эркин,—
Но енгаже шып шинча.

Шып гына шинча, шинчаже
Шыде тул ден чолгыжеш.
Пөрт гыч легылден йочаже,
Титаканла ошкылеш.

Тулыш шүведен, пуалын,
Мом шолта Нарспи ала?
Кишке семын пүтырналтын,
Под йымалне тул йўла.

«Шымле тенгыз вүд вес вечын
Толын тыш Овда-кува.
Шүрым да пытартыш кечым
Тахтаманлан пу шүвал!

Кудло тенгыз вүд вес велне
Куржталыштеш той пүкен.
Тахтаманлан толын перне,
Йомжо лакыш каварен!

Кумло ик кў курык валне
Шолшо шүр тек яд лиеш;
Тахтаманын чонжым налже,
Тек киш подышто шолеш!»

Угыч подшым пудыратыл,
Тыршыш лүдмыжым тояш.
Кишкыла чужлалын ятыр,
Под тич чот шолеш аяр.

Нур гыч пөртыл, пурыш пөртыш
Шонго шыде Тахтаман.
Устембалне шинча терке —
Пушлана шүр аяран:

Тахтаман, совлам налдалын,
Шинче шүрым подылаш,
Шүр моткочак тамле манын,
Пиже тудо моктанаш.

Роведеш — шүржат пеш келшыш,
Койын күмыжет ярса.
«Мом ончен шоget? Қоч шкеже!» —
Манын ватыжым вурса.

«Қызытеш шуженже омыл...
Варарак кочкам, чытем...»
Писын түгө лектын йомо,
Ош вынер гае ошем.

Легылден, пөртончык шинчын,
Шинчавүдшым йоктара.
А марий нимом ок шинче —
Шучко ядым пүтыра.

Тахтаман, тый коч шүретым,
Ынже код нимо тушан!
Шуктенат тый үмыретым, —
Марий от лий ватетлан!

Ямдылалт пытартыш корныш,
Тыйын огыл ош тўня!
«Мо ала темда шўм-чоным,
Төшакетым вакш, тол-я!

Ноенам. Но мо тыгае
Шўм-кылемым йўлалта?
Ой, шүрет йөршеш тул гае,
Пүтынъ көргым когарта...»

А Нарспи төшакым шарыш.
Шинчын эркын күварвак,
Тахтаман ошемын кайыш,
Түлыжгын онча умбак.

Верыш возын веле шуктыш,
Чарныш тудо шүлымымат.
Эркын-эркын капше йүкшыш,
Чонгештен каен чонжат...

Чонжо чон мо? Вет тынарыш
Шке осал чонжак шуктен.
Шучко шүмжө кырмым чарныш,—
Осалжат пырля пытен.

Тулык кодыныс пөрт көргө,—
А үстел, пүкенже-влак,
Пуйто, шып ончат пеш öрын,
Колышо озашт үмбак.

Нугыдеме йүд, пич лие,
Нарспинам пеш лүдыктен:
Тудым огыл мо марийже
Покта, кидым шаралтен?

Но, уке! Пытен уж тудо.
Ок кынел уэш садак! —
Угыч ок курал, ок үдө,—
Ок лек угыч нур үмбак.

Имне-влак арам шинчалыт,
Тудын толмыжым вучат.
Олык лапыш вүдалталын,
Ок лук, шөрмыч гыч кучал!

Ял шенгелсе пич чодраже
Мардеж ден гүжлен шога.
Пеш торасе сур каваште
Шүдыр-влак йўлат, волгалт.

Ен-влак таче Хужалгаште
Нерым шупшыт шукертак.
Ял деч пелне, шўгарлаште,
Лач тумна йўк вел шокта.

Кок тўкан ший тылзе шкетын,
Ончалеш окнаш шымлен.
Шкенжым шке шиждегеч лектын,
Нарспина тышеч шылеш.

Моткочак ошемьн тўсшө,
Шўмжө лўдын чытыра.
Пакчала шенгечын писын,
Чымыкта вик пич чодраш.

Тылзе оролла, шып ийын,
Почешшак онча тура.
А варажым, пырдыж лийын,
Шылтыш тудым пич чодра.

Пич чодра покшечын лўдын
Ошкылеш, шўлаш тоштде.
Лўдмыж дене шўмжө тудын
Вот, шонет, лектеш тўрштен.

Қийылтеш кугу пушенге,
Қорным авырен тореш.
Нарспи келгыш кая шеңын,
Укш-влак пернылыт шўргеш.

Тахтаманын йүкшө шоктыш,
Пуйто тудым кычалеш.
Пуйто таргылтыш-влак коштыт,
Тудым пеш поклат почеш.

Ир осал мардеж тўнгале,
Йўшыла лўшка чодрат.
Колышо чуваш, ончал тый,
Вот ватет куржеш, ужат?

Покто, кучо, пушт тый тудым!
Кў лий, йол йымакше воч!..
Чылт ия сўанла шучкын,
Мўгыра чодрa моткоч.

Лач Сентти вел ты эрдене,
Помыжалтын ондакак,
Тахтаманын пўртшө деке
Тольо имньыж ден адак.

Куржын пурыш. Но енгажым
Ыш му тудо нигуштат.
Кеч иза мала, шинчажым
Ок кумалте йўршынат!

Кө ала пўрт көргыш пурыш,—
Ок ўшане, мом ужеш:
Мо тыгае, юмо-пўршө?
Лектын куржо тыманмеш.

Калык дене темын кудо,
Мо тыгае, кө пала?
Ну, кузе коленже тудо?
Кушто ватыже ала?

Мут ок полшо, өрмө ок күл —
Колышо ден мом ойлаш!
А Нарспим гын ынде от му —
Йомо тудо пич чодраш.

АДАКАТ СИЛЬБИ СЕЛАШТЕ

Илыш угычын Сильбиште
Йогалеш, вүдла лүнгалт,
Пуйто, ты селаште ыш лий
Ни сүан, ни Семыкшат.

Калык дене олык темын
Шыри-вури вел коеш:
Чувашна, чылт үшкыж семын,
Пеш тырша чот пүжалтмеш.

Чот тыршаш перна кенгежым:
Шудыш лупс вел возылда —
Пеш вашка пашаш незерже,
Курикам пырт пурылдал.

Кумалмек күсотыш толын,
Қалык пижын пашалан.
Қопнала ден темын олык,
Қурыкла кушкеш каван.

Муро йүк йонга торашке,
Күш нөлталын кумылнам.
Вашке ял уржа-сорлашке
Угыч рүжге тарвана.

Йыр шарлен ял мучко түрлө
Құлтымаш «манеш-манеш».
Очыни, чынжат дыр уло,—
Ең ок ойло ара меш.

Ял эре ойла кок мутым:
Эх, «Нарспи» да «Тахтаман».
Тахтаманже ыле сут пеш,
Моткоч шучко да коштан.

Мом ыш ыштыл, от үшане,
Вожылмаш уке пырчат!»
Манын, Мигедер шенгалне
Ең-влак шолып кутырат.

А Сетнер гын тидым колын,
Лүдыкш толмым шижылден,
Қуржын шке аваж деч шолып,
Шочмо суртшым кудалтен.

Ең-влак пörтылын пасу гыч,
Устелтöрыш шичмекат
Нарспим, Сетнерым угыч-угыч
Түрлын савыртыл ойлат.

Вот Сетнер чодра лонгаште,
Янлык коштдымо вер ден,
Вургыж, чон лекшашлык гае,
Кая ончыко эртен.

Шыде дене шүмжө темын,
Хужалгаш вашка шуаш:
Шке тушманжым, сут пий семын,
Эр мартен пиктен шуаш.

«Кече күшкө нөлталтеш да
Омым өрдышкө покта.
Тушманем гына огеш уж
У сай кечым садиктак!

Кече күш нөлталтме гоным
Пич чодраште мый лиям.
Йөрәтен ваш, воштыл-модын
Нарспиэм кая пырля»...

А Нарспи шүмбелжын толмым,
Пален огыл йөршынат,
Ала тудо ынде йомын,
Чонлан йөсө лийынат?

ЧОДРА ЛОНГАШТЕ

Оршо гай мардеж ден шучкын
Мўгыра шем пич чодра.
Вузалеш пылпомыш мучко
Вулно гае пыл ора.

Мўгыра шем пич чодраже,
Тамык подла вел шолеш.
Нелыш перныше ияже
Пуйто тыгерак шортеш.

Ир мардеж лышташым налын,
Кўрышт, поктыл нангая.
Шем чодрам торжан ёндалын,
Мландышке шумеш тая.

Пыл ора-влак нелын ийыт,
Нугыдемын йыр шарлат.
Тул-волгенче, кишке лийын,
Мландым чўнгалеш, шунгалт.

Кўдырчө пера, рашкалтын,
Мланде чытырнен шога.
Йўржө леныж ден оптале,
Шолын, тўрштыл вўд йога.

Шем чодра, тый колышт, ончо,
Ну, молан тынар лўшкет?
Орлыкан айдемын чонжым
Мо верч тый тынар пиктет?

Но вот тудо, утыр талын
Мўгыра, чот урмыжеш.
Юмо-пўршө, тый арале!—
Колымаш час лишемеш!

Эх, чонем! Ужар вуюмже,
Арамешак пыта вет!
Ынде языкан чонемжым,
Юмо, мо ден утарет?»

Нигушкат от утло шылын,
Куш пурет, Сетнер, вара?
Утыр шучкын, утыр шыдын
Мўгырен шортеш чодра.

Ошкеда лап лийын, талын,
Шўмжө тугакак йўла.
Пич чодрам сешаш тыршалын,
Муро йўкшө йыр шарла:

«Шем чодра, тый колышт, ончо,
Ну, молан тынар лүшкет?
Орлыкан айдемын чонжым
Мо верч тый тынар пиктет?»

Ах, молан осал ойгемже,
Тулык еным кошарта,
Шонымем ок шу, онгемжым
Намыс дене когарта?»

Пиалем уке тўняште,
Авай, молан ыштенат?
Орланен, ой, илымешке,
Ок кўл ыле шочмыжат!

Сенемат ыле ты ойгым,
Неле йорлылык пикта;
Йорлыжат тунаре огыл,—
Ен мут шўгарлаш шукта;

Ен мутат пел ойго веле,
Пытарен кертеш тушман;
А вот тудымат сенем гын,
Пўрымым садак ужман!»

Мурылан чодраже шыгыр,
Тудо талышна, шарла.
Руалтен мардежше шыдын,
Нангая тораш пырля.

Ойго дене шочылдалын,
Тиде шучко пич чодраш,
Орлык шўмым пудыраталын,
Муро йыр шарла тораш.

Чонешта умбаке эркин,
Шиждегеч вара шула...
Көн гын шүмыш тудо перныш,
Көн шүм ылыже тулла?

А вашеш толеш тора гыч
Ала-көн йүк, шортмыла.
Тушто шүм шолмаш кокла гыч
Ўжмө йүк шокта пырля.

А Сетнерна кенеташте
Омыла Нарспим ужеш.
Угыч толын тыгутлаште
Ойго мур йүк йонгалтеш:

Пич чодра, таңемын муржым,
Арамак шолыштынат!
Укелан шүмем ит турж тый,
Мо күлеш адак тылат?

Тулык еным ит ондале,
Ит турж кумылем арам!
Тудын муржо, сусыр гане,
Мыйын чоным витара...

Чынжымак гын... Шонымемже
Раш шукталт кертеш чыла,—
Шем чодра, шке помышет гыч
Луктын пу Нарспим мылам!»

Көн йол йүкшө? Ўдыр гае
Койын, кө толеш лишем?..
«Поро юмо! Мо тыгае?
Тиде тый, Нарспи, шүмем!..»

Вучыде вашлиймым ужын,
Вуйжым савыш пич чодрa.
Чонештал, лышташым туржын,
Йомо мардежат тораш.

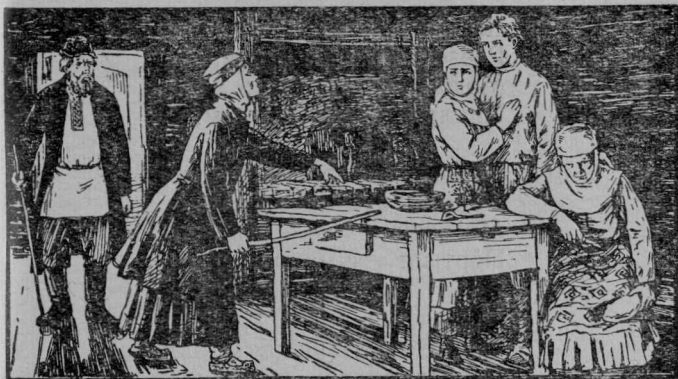
Шулыш пыл кава пундаште,
Кече шыргыжеш, пелта.
Сылне укшерла лонгаште
Кайык муру йүк шокта.

Кечыйол шке шокшыж дене
Нöргö шудым оварта;
У йöратымаш тул дене
Рвезе чоным ылыжта.

Эртыш шем-осал игече,
Кече тек онча, волгалт!
Кок шүм муыч икте-весым,
Нунылан ок күл нимат!

Пич чодрa лонгаште ойгын
Йынгысен, тумна шортеш:
О Нарспи! Лач тыйым огыл
Тахтаман кычал коштеш?

АЧА ДЕН АВА

Угыч шочмо ялыш пörтыл,
Шүмбел-влак пырля шинчат,
Йöраталын шүкшö пörтым,
Кочкын-йüын, ваш ончат.

А Сетнерын илыш неле —
Курика, шинчал гына!
Но аваж кушеч гын налын
Шöрымат конден, шуна.

Уло кумылын, шүм шолын,
Кутырат ваш, чон пытен.
Нунын вак ончалын шолып,
Колыштеш ава, шулен.

Шарналтат йоча жап годсым,
Рвезе годсо кечылам,—
Модмо верым, умыр водым,
Пиалаң мотор жаплам.

Кө омсам чума тынарже?
Көн йол йүк омса тура:
Мигедер ден чал куваже
Пörтыш тушманла пурат.

Ава

Тыште мо Нарспи? О, намыс!
Вожылмаш уке йөршеш!..
Пеш йөра, кеч ең кокла гыч
Корным ончыктышт эше.

Мигедер

Эх, тый, намысдыме шочшо!
Мом, Нарспи, тый ыштенат?
Калык воштылмашке вочшо,—
Тый мемнам мыскыленат!

Мо ыш сите тыланетше?
Мариет уда ала?
Мо ден савырен шүметым
Тиде йорло,— кө пала?

Шочмо-кушмо шке суртетым
Умырешлан каргенат,
Мыйын тиде чал үпемым
Намыс ден леведынат!

Ава

Шорык лийше шучко пире!
Ынде чыланат ойлат,

Өрдымет дене эпере
Мариетым пуштынат.

Мигедер

Але тымарте ыш ойло
Мыланем тореш иктат.
Керемет ыш колто ойгым,
Саклыш поро юмыжат.

Йүд ма кече мыйын суртым
Поро суксо арален.
Туш осал иям ыш пурто,—
Илышемже воранен.

Ни ош юмо, ни суртводыж
Ышт сотаре ик ганат.
А перкеже толын шогыш
Кечывалым, эрденат.

Ынде мом ужеш вuemже?
Неле час тупем темда...
Ой, могае языкемже
Ош кечемым шемемда?

Ава (Мигедерлан)

Тый Сетнерым вурсо, карге,—
Күчызылык мо шочшет?
Вуй воктенже йонгалтаре!
Венге огыл тыланет!

Мигедер

Ен-влак ужыт, мый мо огыл
Тудым куштышым ончен?
Чумыркалшым түрлө погым,
Йүд ма кече толашен.

Йўд-кечет шинчам шым кумо,
Тыршенам пўжалт-ноен.
Монденам мый омо шумым,
Удырем верч чот тыршен.

Тыршенам мый ий гыч ийын
Тудым пиалан ышташ:
Муынам поян марийым
Куанен гына илаш...

Шоненам мый: порым веле
Умыр мучко ыштенам.
Чынжым, шкемын чал вуюмжым
Намыс ден леведынам.

Ава (Нарспилан)

Мо верч мыскылшыч тынаре?—
Поро мут ден пу ойлен!
Аватымат шыч пагале,
Але таргылтыш куштен?

Мигедер

Шөртнью падрашла аклалын,
Куштенам эре саклен.
Чылажат молан йөрале?
Тыршымом арам каен.

Пуэнна тылат ош кечым,
Маке гае кушкынат.
Вот тыгай Сетнерет верчын
Тый мемнам вашталтенат!

Ыжыч колышт тый ачатым,
Пирыла чодраш ончен.

Верештмек поян сай качым,
Окмакат мошта илен.

Нарспи

Неле пеш илаш, тый пале,
Чонлан келшыдыме ден.
Пого ок пу чын пиалым,—
Лийже шүмбелет пелен!

Ава

Шып! Ит каре! Ом керт колышт!
Шочшем отыл, киямат!
Ох, йёла көргемже шолын,
Юмын каргыме улат!

Мигедер

«Удырет ден, шонго понго,
Мом тый коштыч моктанен!»
Мыскылаш тўнгалыт, шого,
Кажне, мыйым ончыктен.

Мыланемже мо тунаре?
Кутырат, вара чарнат!
Шке лүмет шүеш, шоналте!
Кеч уда — шочшем улат!

Вашкеракын шочмо кудыш,
Тиде рож гыч каена!
Удырем, тый кодо тудым,—
Вес марийым муына!

Муына уэш вургемым,
Ит лий ушдымо, айда!
Леведаш осал лүмнерым
Оксана сита садак!

Ава (Нарспилан)

Мом ворла шылтет шинчатым?
Пагыт ынде ойырлаш!
(Сетнерлан)

Тый, Сетнер, лавра неретым
Кушко ок күл, ит шүш! Раш!

Нарспи

Эх, ачий-авий, ту жапым
Угыч ок лий савыраш:
Вате лийме үдыр чапым
Ынде ок лий пörтылташ!

Ава

Колыштам ыле ең семын,
Мемнамак вел мыскыла!

Мигедер

Чарне, шонго, чылт шер темын!
Колышт, мом ойла чыла...

Нарспи

Мөнгө пörтылмеке, угыч
Удыр, шонеда, лиям?
Весылан сай илыш лугыч
Марлан ом кай нигунам.

Мый Сетнер деч моло дене
Садыгак ом керт илен.
Ужмыда ок күл сандене!
Весым ом керт йöратен!

Изинек сай онченда те,—
Мый тидлан таум ыштем!

Кушмекем, улымен ышда керт
Мыйын ўдыр кумылем.

Лач сўан арнян, мыняр гын,
Ончыланда сукалтен,
«Виешак ида пу» манын,
Йодынам мый сөрвален.

Сай ончен, саклен йўд-кече,
Ўдырдажым куштенда.
А вара оксалан верчын
Ўкымеш ужаленда.

Маке гай сөрал пеледым,
Омыла эртен жапем.
Кумылемже мом шонен гын—
Пуэнда те мыланем.

Кушкылден шумеке, йодым
Ик ий жапым вучалташ —
Сөрвалмем арамак кодо,
Тыршышда вик ужалаш.

Мыйым ўкым пуышда те,
Мочол шортым мый, товат.
Ўдырдам йўратенда гын,
Ок лий ыле тыгежат.

Тыгерак тый шыл падрашым
Пирылан вик пуэнат.
Тый, пояш шонен, пиалым
Лач оксаште вел ужат.

Тўкыда садак ом мие,
Жапым вел йомдареда!

Венгыда Сетнер ок лий гын,
Ом лий мые ўдырда!

Арамак карген Сетнерым,
Игылтмашым чарныза!
Келшеда гын, кумыл дене,
Поро сугыным пуза!

Ава (Мигедерлан)

Очыни, чал шонго ынде
Сенгынеже кутырен?
Каена, шўвалын шынде!
Сетнержак алгаштарен!

Мигедер (Сетнерлан)

Кўчызё, ия-влак тукум,—
Учым савырем садак!..

(Нарспилан)

Умыреш ит уж сай лукум,
Лий тый каргыме, шапшак!

Юмо ончылно, варажым
Нушкын мый декем миет.
Шке ачатын поро-сайжым
Пўтынь калыклан ойлет.

(Ватыжлан)

Ситыш! Айда мўнгё, шонго!
Ит юватыл, лек вашкен!
Жап эртарымым ок шого
Кутыраш окмак ег ден!

Ава

Тьфу! Руалме пу укш семын,
Тек кошка кидет-йолет!

Умыреш ит пале теммым!
Тек урем пийла қолет!

Неле огыл, кеч аваже
Қодыш ўдыржым қарген,
Но вот йол йўқшў ачажым
Шўмыш воштак витарен.

Кече ял шенгеке волыш,
Вожылалшыла ончен.
Сетнерлан аваже погыш
Устембалым, ойганен.

НЫЛ КОЛЫМАШ

Йүд пычкемыш. Шүдыр йомын.
Нералта Сильби села.
Кажнымат сөген пич омо,—
Калык ноймыж ден мала.

Қолшыла мала айдеме,
Шем чодра нера шыпак,
Лач кокла вел мардеж дене
Мутлана шыман пешак.

Талышнен мардеж тўнгале,
Сур пурак орам покта.
Чу, чыталте! Мо тыгае?
Кок орва йүк раш шокта...

Да ала-кө күйшыл велчын
Чон лекшаш гай кычкыра.
Куржо ең урем покшечын,
Умыл семын, күйшкыла.

Мөңгешла орва-влак эртышт,
Икте-весе үчашен,
Ял мучкак кудалын лектын,
Йомыч, пич чодраш пурен...

Калык лүдмыж ден кынелын...
Куржыт күйшкыла чылан.
«Ватыж дене Мигедерым...»
«А мо?» — «Пуштыныт ала?!»

Йүк-йүанже утыр вийын
Йыр шарла, палаш төчат:
«Мо тыгае? Кө мо лийын?» —
Икте-весьшт деч ячат.

Шотым от му. Түрлө велчын
Кажне куктыштын ойла:
«Огыт лүд чылт юмо дечын...»
«Погым толымо чыла»...

«Аракам йүктен, шым тарзым
Агыртенит, киямат!
Ватыж дене Мигедерже
Пуштын пыштыме кият...»

Йүкым колын аваж деке
Куржын толын Сетнерат;
Пөртончылно товар дене
Пуштын улыт тудымат.

Кеч-мом ойло, ок лий уто,
Чынже уло шол тыштат:
Пörтым, клатым, пүтынъ суртым
Эрыктеныт вор тüşкат.

Сильби ял тыгае шучкым
Ужын огыл ик ганат:
Кум ең пытыш... үмыр мучко
Тиде шучко ок мондалт.

Вот шога Нарспи шкет веле,
Ок керт шортын, шүм кошкен;
Шүлалтен кертде, пеш нелын
Орлана, алжат пытен.

Колышо-влакын капышт вельш
Öрын, умлыде онча;
Онжым, вакш кү гае нелын,
Темда ойго моткочак.

А вараже йöсö ойго
Пүтынъ чонжым авалта.
Помыжалтме семын койын,
Шортын, кычкырал колта:

«Ой, ачий-авий!.. Молан гын
Мыйым күлын шочыкташ?
Илыш мыланем пүралын
Умыр мучко орланаш.

Мо верч, юмо, рвезе вийым,
Шокшо шүмым пуэнат?
Пуэнат чевер чурийым,
А пиалым — монденат?

Уто лий ужар вуемже,
Молан йӧрыш чурием?
Ош тӱняште мыланемже
Вер уке вет... куш пурем?..

Шортын, пӧрт гыч эркын лектын,
Ял мучкак Нарспи эртен,
Да Кыненур лапыш шкетын,
Ошкылеш йолгорно ден.

Ен-влак, чон корштен ончалын,
Кодыч, тудым чаманен.
Шучко лиймым шарналталын,
Кутыркалышт кас мартен.

Чот тыршен, куд кече годым
Чувашна пашам ышта.
Угыч кугарняже толын,
Таче тудо каналта.

Ынде моло годсо семын,
Ни мурмаш, ни куштымаш!
Таче чон лектын кум егын! —
Кӧ тоштеш гын куанаш?

Шонго ен-влак погыненыт,
Шангысекак кутырат,
Колышо-влакын пого денышт
Мом ышташ, ман кангашат.

Эрденак Кыненур лапыш
Ен каен, Нарспим кычал...
Колоткаште колышо кап-влак
Таче тойымым вучат.

Шүгарлаште гын вынемым,
Ямдыленыт уж күнчен.
Ужталыт колышо еным
Шке пытартыш корныж ден.

Угыч кечывал тураште
Пеш ойган увер шарлен:
Капым муыч укш мучаште —
Нарспиат сакалт колен.

Учашен кудальыч тушко,
Нарспимат тояш күлеш.
Кө тоя гын шкенжым пуштшым?
Кушто мланде муалтеш?..

Курымаш үе воктене
Тойышт колымо вереш.
Печышт йыр пүкшерме дене
Изи печым шүгареш.

Кече шинче, йүд лишеме,
Адакат мала чуваш.
Эрден кече лекте веле,
Чувашна вашка пашаш.

Пызырналтын шем рок дене,
Ойгыдегеч, шып гына,
Шке пытартыш омыж дене
Папалта шкет Нарспина.

Күрлмө ал саскала койын,
Удыр үмыр кавыскен.
Шке ача-аважын койыш
Тудым колымаш шуктен.

Ужылдаш ты ош тўняжым
Юмыжак пўрен тудлан.
Қушкын, тўзланен варажым,
Нур покшел пеледышла.

Сылне тўсым, тале ушым
Юмо ўдырлан пўрен.
Тошто койыш тудым пуштын,
Ўмыр лугыч кошартен.

Кеч шўгарже шыгыр пешак,
Кеч кия Нарспи, урналт,
Тудын муржым курымеш вет
Ойгын шарналтен мурат.

Қызытат Сильби селаште
Қоштыт тудын шўгарвак.
Қукшо-шокшо кечылаште
Вўдым шавалтат ең-влак.

2 т. 45 к.